

François Hincker (Φρανσουά Ινκέρ)

«Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
(ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ)
ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ; ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΪΟΝ ΤΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ;»

Γνωρίζετε βεβαίως τον François Furet. Δε θα θυμίσω εδώ αυτά που έχει πει για την ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης, αλλά αυτά που είπε για τις συνέπειες της Γαλλικής Επανάστασης στην πολιτική ιστορία της Γαλλίας, μετά την Επανάσταση κατά τους 19ο και 20ό αιώνα.

Ιδού για παράδειγμα αυτά που γράφει: «Δυσκολευόμαστε να φανταστούμε, 200 χρόνια μετά, την τυραννία της Επανάστασης πάνω στα πνεύματα: οι Γάλλοι δεν είχαν για πολλές γενιές άλλο θέμα συζήτησης για τις δημόσιες υποθέσεις. Στη δεξιά η ανάμνηση παίρνει τη φόρμα της εξιλέωσης και ο Θεός ξέρει αν ο καθολικός 19ος αιώνας πολλαπλασίασε αυτές τις ευκαιρίες της μαζικής μεταμέλειας! Στην αριστερά, οι μεγάλες αναμνήσεις σχηματίζουν το «φόντο» της ανανεωμένης ελπίδας για επανάσταση. Η Συμβατική Εθνοσυνέλευση (Convention), η Δημοκρατία, η θανάτωση του μονάρχη, το Σύνταγμα του 1793, αυτά είναι τα λάβαρα του μέλλοντος που ξανακάνουν την εμφάνισή τους από το έτος II.

Η δημόσια σκηνή της Γαλλίας παρουσιάζει το 19ο αιώνα αυτή την περίεργη ιδιαιτερότητα να είναι συγχρόνως ολοκαίνουρια και παραφορτωμένη Ιστορία... Η γαλλική πολιτική, λοι-

πόν, κυριαρχείται απ' αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «η φαντασία της επανάστασης» φτιαγμένη από μεταμορφωμένες αναμνήσεις και επαναβιωμένα πάθη. Στο κέντρο αυτών των παραστάσεων βρίσκουμε την αρχική αντίθεση μεταξύ των οπαδών και των αντιπάλων του 1789. Αλλά ο 19ος αιώνας αναπαράγει επίσης τους διχασμούς που η Επανάσταση είχε γεννήσει και που δε σταμάτησε να τους ονομάζει με τους όρους της πρωταρχικής ρήξης: Ξαναδημιουργεί μεταξύ των ορλεανιστών, των ρεπουμπλικάνων, των βοναπαριστών, των ιακωβίνων, των σοσιαλιστών σχίσματα των οποίων το μοντέλο είναι μπροστά... Πράγματι, η επαναστατική κουλτούρα είναι κοινή σε όλα τα κόμματα, από τη δεξιά ως την αριστερά, σ' αυτό που όλοι σκέπτονται για την αναγέννηση της κοινωνίας· όλοι αυτή μνημονεύουν όταν απευθύνονται στην κυβέρνηση της προτίμησής τους: πολιτική υπερεπένδυση στην οποία ο Marx είδε τον κατ' εξοχήν χαρακτήρα της σύγχρονης ιστορίας της Γαλλίας». (Fr. Furet: «η ιδέα της επαναστατικής παράδοσης στη Γαλλία» in *Rouvoirs* no 50, 1989).

Ο François Furet αναπτύσσει εξ' άλλου τις ακόλουθες ιδέες.

Με δεδομένο ότι κάθε Έθνος προσπαθεί να βρεί στην ιστορία του μια αρχή, μια χρονική στιγμή της ίδρυσής του, η ανάμνηση της οποίας είναι αντικείμενο συμφωνίας, οι Γάλλοι ήταν διχασμένοι επί μακρόν σχετικά με αυτή την «ιδρυτική στιγμή», την Επανάσταση.

—Σε τέτοιο βαθμό διχασμένοι, που οι μεγάλες πολιτικές δυνάμεις της Γαλλίας, αμοιβαία κατηγορούνταν για ιστορική μη νομιμότητα σαν να μην αρκούσε η καθολική ψήφος για να επικυρώσει το δικαίωμά τους να ασκήσουν την εξουσία, αλλά σαν να όφειλαν να επικαλεστούν στο δικαστήριο την Ιστορία και τον καθολικό Ορθό Λόγο.

—Οι κοινωνικοί αγώνες στη Γαλλία ταυτίστηκαν πάντοτε με τους πολιτικούς και οι πολιτικοί αγώνες έγιναν στο όνομα της ιδεολογίας, οι ιδεολογικοί διχασμοί, τελικά, είχαν την πρωτοκαθεδρία απέναντι στους άλλους.

—Οι Γάλλοι είχαν αόριστα αναζωπυρώσει την πεποίθηση ότι και η ελάχιστη πολιτική αλλαγή μπορούσε να παρασύρει μαζί της αλλαγές σ' όλους τους τομείς, όπως, το είχε δείξει καθαρά η εμπειρία της Γαλλικής Επανάστασης, η οποία άρχισε στην πολιτική σφαίρα και επεκτάθηκε στην κοινωνική και πολιτιστική.

Ο François Furet είδε σ' αυτές τις σταθερές που «*grosso modo*» δεν αμφισβητούνται, χαρακτηριστικά αυτού που ο ίδιος αποκαλεί «Γαλλική ιδιαιτερότητα».

Μου φαίνεται ενδιαφέρον, για το αντικείμενο αυτής της συζήτησης, να αναπτύξω ορισμένες σκέψεις επάνω σ' αυτές τις ιδέες.

Βεβαίως, σκέπτομαι ότι δε θα μπορούσαμε να αποφασίσουμε για το αληθές αυτής της γαλλικής ιδιαιτερότητας, παρά εάν συγκρίναμε τη Γαλλική Ιστορία με καθεμιά ξεχωριστά των άλλων Ευρωπαϊκών εθνών. Αυτό όμως δεν μπορώ να το κάνω· διαπιστώνω, εξ' άλλου, όπως και θα αναπτύξω παρακάτω, ότι ο François Furet βλέπει τη γαλλική ιδιαιτερότητα αποκλειστικά σε σχέση με ένα μοντέλο κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό αγγλοσαξονικού τύπου, θεωρώντας το έτσι έμμεσα καθολικής ισχύος. Επομένως, εξαρτάται από σας περισσότερο, από τη συζήτηση που θα γίνει μεταξύ μας στη διάρκεια αυτής της συνδιάλεξης, που περιμένω συγκρίσεις και ίσως την επαλήθευση ή όχι αυτής της θέσης του François Furet. Αλλά αυτό που μπορώ να επιχειρήσω να κάνω ως ιστορικός της Επανάστασης, είναι να αναζητήσω σ' αυτήν και τις συνέπειές της στη Γαλλία, κάτι που θα μπορούσε να εμπλουτίσει το υλικό της συζήτησης.

Προηγούμενος, θέλω να υπενθυμίσω ότι η ιδέα της γαλλικής ιδιαιτερότητας, προερχόμενη από την Επανάσταση, σε σχέση με την Αγγλία και τις ΗΠΑ, είναι παλαιά· επίσης ότι επιχειρήθηκε με πολύ διαφορετικό τρόπο· ότι, πράγμα προφανώς περίεργο, τις μοιράστηκαν άνθρωποι με πολιτικές και ιδεολογικές τάσεις αντίθετες μεταξύ τους.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι, ήδη από την άνοιξη του

1790, ο πρώτος και πιο εμβριθής ιδεολόγος κριτικός της Γαλλικής Επανάστασης, ο Burke (*Σκέψεις πάνω στη Γαλλική Επανάσταση*), οδήγησε την επίθεσή του με τη βοήθεια συγκρίσεων που έκανε μεταξύ της Γαλλίας και της Αγγλίας. Ο Burke αντιπαράθεσε την Αγγλική Επανάσταση του 1688 που, στο βάθος, δεν ήταν παρά η επιστροφή στις παλαιές αγγλικές ελευθερίες που η απολυταρχία των Stuarts είχε σφετερισθεί, στη μετά μανίας απαίτηση των Γάλλων επαναστατών να εκμηδενίσουν το παρελθόν και να οικοδομήσουν ένα σύστημα ριζικά καινούριο. «Η Επανάσταση του 1688 είχε ως σκοπό τη διατήρηση των παλαιών και αδιαμφισβήτητων νόμων και ελευθεριών μας και αυτό το αρχαίο συνταγμα που είναι η μόνη σανίδα σωτηρίας τους. Η απλή σκέψη του σχηματισμού μιας νέας κυβέρνησης αρκεί για να μας εμπνεύσει την αποστροφή και τον τρόμο, (Burke, *Reflexions...* Paris. Authentica, 1988, p. 53).

Πρέπει επίσης να υπενθυμίσουμε ότι ο Tocqueville έγραψε το «de la Démocratie en Amérique» (Περί της δημοκρατίας στην Αμερική) εντυπωσιασμένος από τη διαφορά μεταξύ της πολιτικής αναταραχής στη Γαλλία και της πολιτικής σταθερότητας στις ΗΠΑ: «Μας μένει να μάθουμε αν θα έχουμε μια ταραγμένη ή μια ήσυχη Δημοκρατία, μια κανονική ή όχι, μια Δημοκρατία ειρηνική ή πολεμοχαρή, φιλελεύθερη ή καταπιεστική, μια Δημοκρατία που απειλεί τα ιερά δικαιώματα της ιδιοκτησίας και της οικογένειας, μια Δημοκρατία που τα αναγνωρίζει και τα επικυρώνει... Ωστόσο το πρόβλημα που μόλις θέσαμε, η Αμερική το έχει λύσει πριν τουλάχιστον 60 χρόνια. Από 60 χρόνια τώρα η αρχή της Λαϊκής κυριαρχίας που εισαγάγαμε χθες, βασιλεύει, καθ' ολοκληρίαν. Μεθοδεύτηκε στην πράξη τώρα ευθέως κατά τρόπο απόλυτο. Από 60 χρόνια, τώρα ο λαός που την εκανε πηγή όλων των νόμων του, μεγάλωσε συνεχώς σε πληθυσμό, σε γη, σε πλούτο και σημειώστε το αυτό καλά, είναι στη διάρκεια αυτής της περιόδου, όχι μόνο ο πιο ακμάζων, αλλά και ο πιο σταθερός απ' όλους τους λαούς της γης, ενώ όλα τα έθνη της Ευρώπης είναι αφανισμένα είτε από πολέμους είτε διχασμένα

από εμφύλιες έριδες» (Tocqueville - de la Démocratie... Paris, Laffont - Bouquins, 1986 p. 39-40).

Στους Burke, Tocqueville και Furet, η σύγκριση μεταξύ Γαλλίας - Αγγλίας και ΗΠΑ υπηρετεί την υπόθεση της υπεροχής του αγγλοσαξονικού πολιτικού συστήματος. Αλλά η ίδια σύγκριση Γαλλίας - Αγγλίας υπηρέτησε στη σοσιαλιστική σκέψη αυτήν της γαλλικής ιδιαιτερότητας, εξαιτίας του ριζοσπαστικού στοιχείου της αστικής επανάστασης, και ειδικότερα εξ' αιτίας της παραδοξότητας— σε σχέση με το αγγλικό μοντέλο— της ενίσχυσης της μικρής ιδιοκτησίας των χωρικών στην οποία η Γαλλική Επανάσταση προέτρεψε.

Έτσι ο Marx έγραφε, σχολιάζοντας την «*Πραγματεία για την Ιστορία της Επανάστασης στην Αγγλία*» του Guizot: «το μεγάλο μυστήριο για τον λόγιο Guizot, το οποίο δεν μπορεί να διαφωτίσει παρά προσφεύγοντας στον εξόχως ορθολογικότερο χαρακτήρα των Άγγλων, θέλω να πω το μυστήριο του συντηρητικού χαρακτήρα της αγγλικής επανάστασης, είναι η αδιάσπαστη συμμαχία μεταξύ της αστικής τάξης και του μεγαλύτερου τμήματος των μεγάλων γαιοκτημόνων, συμμαχία που δείχνει την ουσιαστική διαφορά μεταξύ της αγγλικής και της Γαλλικής Επανάστασης, αφού η τελευταία κατέλυσε τη μεγάλη γαιοκτησία με το να την κομματιάσει». (Marx - Engels Werke, Βερολίνο, VII p. 211, 1986).

Έτσι ο Laurès απεφάνθη με την εξής φόρμουλα: «Η αγγλική Επανάσταση ήταν στενά αστική, η γαλλική Επανάσταση πλατιά δημοκρατική». Ο ιστορικός με σοσιαλιστικές τάσεις G. Lefebvre, ειδικός της αγροτικής ιστορίας της Γαλλικής Επανάστασης, αναπτύσσει έτσι τη διαίσθηση του Marx: «Η Γαλλική Επανάσταση πραγματοποίησε ένα συμβιβασμό. Ο καπιταλιστικός μετασχηματισμός της γεωργίας που είχε ξεκινήσει ήδη με το παλιό καθεστώς, είδε να εξαφανίζονται κάποια από τα εμπόδια που δυσκόλευαν την πορεία του, αλλά τα συλλογικά βοσκοτόπια δεν καταργήθηκαν βίαια: εναπόθεσαν το ζήτημα στο χρόνο και στο προσωπικό συμφέρον για να πείσουν τους

χωρικούς να τα εγκαταλείψουν. Πράγματι, παρέμειναν έτσι περίπου, ως μια εποχή πολύ πρόσφατη σ' εμάς και δεν εξαφανίστηκαν τελείως...

Πιο βαριά ακόμη ίσως είναι η δυσκολία που ο τεμαχισμός της ιδιοκτησίας και της εκμετάλλευσης αντιπαραθέτει στην εισαγωγή καπιταλιστικών τρόπων της σύγχρονης καλλιέργειας. Έτσι η εξέλιξη του καπιταλισμού υπήρξε πολύ αργή και έμεινε πολύ ατελής: δεν κατέστρεψε την αυτονομία του μικρού αγρότη παραγωγού που είναι η βάση της πολιτικής μας δημοκρατίας. Αλλά, εάν η αγροτική μας ανάπτυξη δεν μπορεί να υπερηφανεύεται για τις ίδιες οικονομικές προόδους που άλλες χώρες επιτελούν, έχει προκαλέσει λιγότερους πόνους και είναι-είναι πιο ανθρώπινη. Και αυτό συμβαίνει γιατί η Γαλλία γνώρισε, «μια επανάσταση των αγροτών»». (G. Lefebvre, *La Révolution Française et les Paysans* [Η γαλλική Επανάσταση και οι αγρότες], «*Études sur la Révolution Française*», Paris, Presses Universitaires de France, 1954, p. 267).

Κρατώντας λοιπόν τον εαυτό μας μακριά από κάθε συγκριτική ανάλυση, αλλά συμφωνώντας με την περιγραφή που ο François Furet κάνει στον πολιτικό βίο της Γαλλίας του 19ου αιώνα, και με αυτήν που κάνει ο G. Lefebvre για την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Γαλλία, θα προσπαθήσω να υπογραμμίσω αυτά που και η μία και η άλλη οφείλουν στις συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύχθηκε η Γαλλική Επανάσταση.

Για να προχωρήσουμε την ανάλυση πρέπει να εννοήσουμε, —πράγμα που εξ' άλλου έκανε και ο François Furet, καθώς επίσης και οι πολιτολόγοι και οι φιλόσοφοι που συγκέντρωσε για το *Dictionnaire Critique de la Révolution Française* (κριτικό Λεξικό της Γαλλικής Επανάστασης) (Paris, Flammarion, 1988)— την ιδεολογία των επαναστατών που ήταν εμποτισμένη από τις θεωρίες του φυσικού δικαίου και οδηγούσε στην πεποίθηση ότι η Επανάσταση διέκρινε ριζικά ένα παλαιό Καθεστώς από μια καινούρια τάξη πραγμάτων όπου ο άνθρωπος θα ξαναγεννιόταν. Θα υπογραμμίσω και πάλι τη δυνατή έμπνευση και διαίσθηση

του Burke η οποία, απελευθερωμένη από τις πολεμικές υπερβολές του, φαίνεται ότι έχει εντοπίσει σωστά την πρωτοτυπία της πολιτικής κουλτούρας της γενιάς της Επανάστασης, συμπεριλαμβανομένων όλων των τάσεων. Αλλά δε βλέπω αυτή τη μεταφυσική της Επανάστασης να παραμένει στη διάρκεια του 19ου αιώνα. Αντιθέτως, βλέπω πολύ πιο καθαρά πόσο τα μεγάλα πολιτικά ρεύματα, που είναι πλέον εντελώς συγκεκριμένα, κατάγονται από την Επανάσταση.

Από την αρχή η ιεραρχία της ρωμαϊκής εκκλησίας αρνήθηκε την Επανάσταση ολικά. Αυτή η άρνηση οδήγησε σε μία μετωπική σύγκρουση ανάμεσα στην Επανάσταση με όλες της τις τάσεις και την Εκκλησία, παρά τις προσπάθειες κάποιων προσωπικοτήτων της συνταγματικής Εκκλησίας. Το Κογκορδάτο μεταξύ της Ρώμης και του Ναπολέοντειου καθεστώτος που προήλθε ωστόσο από την Επανάσταση, δεν εμπόδισε την Καθολική Εκκλησία να έχει ως επίσημο δόγμα για όλο το 19ο αιώνα, την απόλυτη καταδίκη της Επανάστασης και να θεωρεί ως μη νομιμοποιημένες όλες τις πράξεις που πραγματοποιήθηκαν στη Γαλλία από το 1789 να προσφέρει, επομένως, την υποστήριξη της στο νομιμοποιητικό (légitimiste) κόμμα. Αντιθέτως, όσο πιο πολύ ήταν κάποιος εναντίον του κλήρου τόσο πιο πολύ θεωρούνταν ότι έχει ενσωματωθεί στην επαναστατική κληρονομιά, ότι είναι στην αριστερά και αντιστρόφως. Η οριστική νίκη της Δημοκρατίας δεν μπορούσε να μη συντελέσει στην εισαγωγή μιας αντικληρικής πολιτικής.

Αν αυτό δε γινόταν, η νεαρή δημοκρατία θα εξέθετε τον εαυτό της στις ραδιουργίες των σημαντικότερων εχθρών της. Αυτός ο υπερπροσδιορισμός από το πρόβλημα του «κληρικαλισμού» (cléricalisme) και της («λαϊκότητας») (laïcité) (του χωρισμού της εκκλησίας από το κράτος) εξηγεί γιατί ο διχασμός σ' αυτό το ζήτημα ήταν πιο έντονος από τους κοινωνικούς καθορισμούς. Η γαλλική ύπαιθρος μοιραζόταν μεταξύ των «κόκκινων» δηλ. των αντικληρικών και των «λευκών» δηλ. των κληρικαλιστών. Η πραγματιστική αποδοχή (η προσχώρηση) της

Εκκλησίας στη Δημοκρατία το 1891 δεν έσβησε ποτέ εντελώς αυτό το ζήτημα της διχόνοιας, όπως αποδεικνύει η μακρόχρονη δριμύτητα των πολιτικών και ιδεολογικών αγώνων γύρω από την κατάργηση των θρησκευτικών στο σχολείο — όπως αποδεικνύει ακόμη το 1989 η μεγάλη δυσκολία της Εκκλησίας να πάρει θέση για τα 200 χρόνια από την Επανάσταση` όπως απεδείκνυε μέχρι πρόσφατα (1974) αυτό, το πασίγνωστο στην πολιτική επιστήμη της Γαλλίας γεγονός.

Ο πιο σημαντικός εξηγητικός παράγοντας της εκλογικής συμπεριφοράς ήταν η άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων. Όσο πιο θρησκευόμενος καθολικός είναι ένας πολίτης, τόσο περισσότερο ψήφιζε δεξιά, όσο πιο απομακρυσμένος από την άσκηση των θρησκευτικών του καθηκόντων είναι, τόσο περισσότερο ψήφιζε αριστερά. Όπως τα γεγονότα είχαν προκαλέσει εδώ τοπικές συσπειρώσεις υπό την αιγίδα της Εκκλησίας, εκεί, αντιθέτως, μια μαζική τοπική αποχριστιανοποίηση (ειδικότερα αυτό γινόταν φανερό από την ανεπανόρθωτη εξασθένηση του δικτύου εκπαίδευσης κληρικών), έτσι ο εκλογικός χάρτης της Γαλλίας αντανακλούσε επί μακρόν το χάρτη των θρησκευτικών διαιρέσεων της Επανάστασης.

Η οριστική νίκη της Επανάστασης δεν κατακτήθηκε παρά στα 1877, ένα σχεδόν αιώνα μετά την Επανάσταση. Μπορεί να φαίνεται σήμερα περίεργο που μέσα σε ολόκληρη Γαλλία, όπου, μετά το 1815, οι μεγάλοι μετάσχηματισμοί της αστικής κοινωνίας που έλαβαν χώρα στη διάρκεια της Επανάστασης και που ισχυροποιήθηκαν με μεγάλους και θεμελιώδεις θεσμούς που ο Ναπολέων ονόμασε «σύνολα από γρανίτη» (οι μεγάλοι δικαστικοί κώδικες, η διοίκηση, η δικαιοσύνη, το φορολογικό σύστημα, ο σχηματισμός των κοινωνικών πλαισίων) δεν τέθηκαν ποτέ σε αμφισβήτηση από κανένα καθεστώς, μπορεί να φαίνεται λοιπόν περίεργο που η καθαρή και απλή παλινόρθωση του παλαιού πολιτικού καθεστώτος μπόρεσε να αποτελέσει το κύριο πολιτικό παιχνίδι στη διάρκεια ολόκληρου του 19ου αιώνα.

Εν τούτοις, έτσι έγινε. Στα 1873 η Γαλλία ήταν ακόμη κοντά

σ' αυτή την παλινόρθωση. Είναι σαν να υποθέτουμε ότι στα 1775 στην Αγγλία μπορεί να υπάρξει, ακόμα ζήτημα μιας επιστροφής των Stuarts, ή ότι στα 1860 στις ΗΠΑ επιστροφή στο καθεστώς εξάρτησης από την Αγγλία ή ότι στα 1960 στη Γερμανία και στην Ιταλία εξάλειψη της ενόθητας και σ' αυτή την τελευταία περίπτωση επιστροφή στην κοσμική εξουσία του Πάπα... Πώς, λοιπόν, να μην εντυπωσιαζόμαστε απ' αυτό το οποίο και ο François Furet βρίσκει αξιοπερίεργο στο κείμενο που αναγνώστηκε στην αρχή αυτής της ομιλίας: το πόσο σύγχρονη παραμένει η Γαλλική Επανάσταση έναν αιώνα μετά.

Όμοιως εάν, αντιμέτωποι με τη νομιμοποιητική παράταξη, οι κληρονόμοι της γαλλικής Επανάστασης χωρίζονται τον 19ο αιώνα σε 3 ρεύματα, είναι γιατί ακριβώς η Επανάσταση είχε δώσει την εμπειρία 3 καθεστώτων που έκαναν να ζήσει κανείς με όλους τους δυνατούς τρόπους την τριλογία των επαναστατικών αξιών: ελευθερία, ισότητα, έθνος.

Ο ορλεανισμός, πολιτική μορφή του γαλλικού φιλελευθερισμού το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, δεχόταν την επανάσταση με το σχήμα της συνταγματικής μοναρχίας, της φορολογούμενης ψήφου και της κυβέρνησης των élites που είχε υπάρξει στη διάρκεια της Συντακτικής Συνέλευσης από το 1789 έως το 1791· δεχόταν επίσης τους μετασχηματισμούς και τους νόμους της αστικής κοινωνίας ενώ απέρριπτε τη λαϊκή Επανάσταση και το δικαίωμα καθολικής ψήφου.

Ο «ρεπουμπλικανισμός» θεωρούσε ότι είναι ο κληρονόμος του επαναστατικού «μπλόκ», της Συντακτικής Συνέλευσης, της Κομούνας του Παρισιού το καλοκαίρι του 1792 με αρχηγό τον Danton, της Συμβατικής Συνέλευσης.

Ο «βοναπαρτισμός», εξ' άλλου, μετέφραζε την Επανάσταση χωρίς να την απορρίπτει και χωρίς να επιλέγει κάτι μέσα στα πλαίσιά της· δέχονταν την καθολική ψήφο, και συγχρόνως περιφρονούσε τον κοινοβουλευτισμό και τις πολιτικές ελευθερίες, δέχονταν την Επανάσταση στα αστικά πλαίσια με τη μορ-

φή των ναπολεόντειων θεσμών, δηλ. την αστική ελευθερία και αστική ισότητα σε τάξη και πειθαρχία.

Αυτές οι διαφορές δεν ήταν προϊόν μανιακού πάθους για ιδεολογικές συζητήσεις και συγκρούσεις αλλά αντιπροσώπευαν 3 πιθανούς απογόνους της Επανάστασης. Με διαφορετικές πολιτικές ονομασίες επεκράτησαν στην Ιστορία της Γαλλίας ως τον 20ό αιώνα, και είναι μοναδικό να διαπιστώνουμε ότι οι θεσμοί της 5ης Δημοκρατίας πραγματοποιούν κατά κάποιο τρόπο μία σύνθεση ανάμεσα στα 3 αυτά πολιτικά ρεύματα...

Αλλά, κυρίως, η Γαλλική Επανάσταση είχε την πρωτοτυπία να θέσει σε κίνηση το σύνολο της γαλλικής κοινωνίας, γεγονός που συνέβη και στην αμερικανική επανάσταση. Να την θέσει επίσης σε κίνηση μέσα σε μια πορεία κατά την οποία οι δύο διαστάσεις η πολιτική και η κοινωνική ήταν αζεδιάλυτα ενωμένες, γεγονός που δεν έλαβε χώρα κατά την αμερικανική επανάσταση. Η δύναμη, αλλού άγνωστη σ' αυτό το βαθμό, των προνομίων των ευγενών ήταν τέτοια ώστε ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί μια συνταγματική τάξη χωρίς να σπάσει η κοινωνική τάξη που η μοναρχία θεωρούσε ότι ταυτιζόταν μ' αυτήν. Είναι ενδεικτικό ότι το πρώτο μέλημα της Επανάστασης ήταν η αντικατάσταση της ψήφου κατά κατάσταση (*ordre*) από τη ψήφο κατά άτομο, νομικό ζήτημα που άπτεται κατά ένα μέρος και της φιλοσοφίας (η κοινωνική τάξη βασισμένη στο άτομο θα μπορούσε να λειτουργήσει στη θέση της κοινωνικής κατάστασης που βασίζεται στα σωματεία, *Stände* στα γερμανικά)· κατά ένα άλλο μέρος άπτεται της πολιτικής (Στις 23 Ιουνίου του 1789, ο Λουδοβίκος 16ος δήλωσε ότι αποδέχεται τις αλλαγές εκτός από μία μόνη: την κατάργηση της διάκρισης των καταστάσεων). Στην ουσία του δε, άπτεται και του κοινωνικού. Το σημάδι της γέννησης αυτής έμεινε ανεξίτηλο: ποτέ καμία πολιτική συζήτηση στη διάρκεια της Επανάστασης δεν ήταν μόνο πολιτική. Ήταν επίσης και κοινωνική· πίσω από τις συζητήσεις με προφανέστατο αντικείμενο τη σύσταση θεμελιώδους νόμου για το βέτο του βασιλιά και τις

δυο βουλές το Σεπτέμβριο του 1789' πίσω από τη θέληση της Συντακτικής Συνέλευσης να αποκαταστήσει με κάθε τίμημα το βασιλέα μετά τη φυγή του, τίθεται το ερώτημα (που σ' αυτή την τελευταία περίπτωση ο Barnave εξέφρασε πάρα πολύ καθαρά) της αναγκαιότητας ή όχι να αντισταθμίσουν τη λαϊκή πίεση με τη διατήρηση της βασιλικής εξουσίας για την οποία εν τούτοις και τα ίδια τα μέλη της Συντακτικής Συνέλευσης δυσπιστούσαν. Τί είναι αυτό που οι παρατηρήσεις για την ιδιοκτησία ήρθαν να κάνουν στις 15 Ιουλίου 1791 όταν συζητούσαν για την κατάργηση ή την παλινόρθωση του βασιλέα; Η συνέχεια της Γαλλικής Ιστορίας θα αποδείξει ότι η Δημοκρατία μπορεί επίσης το ίδιο καλά όσο και η συνταγματική μοναρχία να διασφαλίσει την ιδιοκτησία. Βεβαίως αυτή η συνέχεια της Ιστορίας λαμβάνει χώρα έναν αιώνα αργότερα. Μέχρι τότε και ειδικότερα στις 15 Ιουλίου 1791, έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι η Δημοκρατία σημαίνει την καταστροφή της κοινωνικής τάξης, διότι αυτοί, που πριν λίγες μέρες την απαιτούσαν ήσαν συγχρόνως οι ίδιοι που βοηθούσαν στη συμμετοχή των παθητικών πολιτών στην πολιτική ζωή. Για το λόγο αυτό ο Barnave στις 15 Ιουλίου 1791 σχολιάζει έτσι τη συνηγορία του για τη διατήρηση της μοναρχίας: «αν η Επανάσταση κάνει ένα ακόμη βήμα, δε θα το κάνει χωρίς κίνδυνο, αν θελήσουμε να είμαστε πιστοί στη γραμμή της ισότητας το πρώτο βήμα που θα μπορούσε να ακολουθήσει θα ήταν η εκμηδένιση της ιδιοκτησίας». Δύο χρόνια αργότερα, η διαμάχη μεταξύ Gironde και Montagne τόσο σύμφωνοι κατά τα άλλα, εξηγείται από το φόβο που κυριάρχησε τον πρώτο μπροστά στο γεγονός ότι η λαϊκή πίεση των κατοίκων του Παρισιού δεν είχε πια αντίβαρο από τον καιρό που ο βασιλιάς θανατώθηκε, ενώ ο δεύτερος δέχεται να συμβιβαστεί με αυτήν την πίεση.

Η Επανάσταση κληροδότησε αυτή την πολιτική και κοινωνική σύζευξη στο 19ο αιώνα, στον οποίο ο Tocqueville αναγνωρίζει ήδη στο τέλος του «το παλαιό Καθεστώς και η Επανάσταση» τη γαλλική ιδιαιτερότητα. Γι' αυτόν, η πολιτική κουλτούρα

της Γαλλίας δεν ήταν ούτε και επρόκειτο να γίνει ποτέ αληθινά φιλελεύθερη διότι: «Κατ' επανάληψιν, από το ξέσπασμα της Επανάστασης ως τις μέρες μας, βλέπομε το πάθος για ελευθερία να σβήνει, μετά να ξαναγεννιέται, να σβήνει πάλι για να ξαναγεννηθεί αμέσως ύστερα έτσι όπως θα είναι για πολύ, η ελευθερία πάντα άπειρη και κακοκυβερνημένη, εύκολα θα απογοητεύεται, θα φοβάται, ή θα ηττάται επιπόλαιη και προσωρινή.

Στο διάστημα αυτό, το πάθος για ισότητα απασχολεί πάντα σε βάθος τις ψυχές, όπου η πρώτη κυριαρχεί και κατέχει τα πιο πολύτιμα συναισθήματά μας. Ενώ η μια αλλάζει συνέχεια μορφή, μικραίνει, μεγαλώνει, τονώνεται, εξασθενεί ακολουθώντας τα γεγονότα, η άλλη είναι πάντα η ίδια, πάντα στραμμένη προς τον ίδιο σκοπό με την ίδια επίμονη ορμή και που συχνά είναι τυφλή, έτοιμη να θυσιάσει τα πάντα σ' αυτούς που της επιτρέπουν ικανοποίησή της, έτοιμη επίσης να προμηθεύσει την κυβέρνηση σ' αυτόν που θέλει να την ευνοήσει και να την κολακεύσει, με συνήθειες ιδέες και νόμους που ο δεσποτισμός έχει ανάγκη για να κυβερνήσει» (Tocqueville - L' Ancien Regime, Το Παλαιό καθεστώς p. 1078).

Ο διαχωρισμός του πολιτικού από το κοινωνικό μέσα στην κληρονομιά της Επανάστασης πραγματοποιήθηκε με την καταστολή της Κομμούνας του Παρισιού (1871), γεγονός που απέδειξε ότι οι ρεπουμπλικάνοι μπορούσαν να σπάσουν ένα κίνημα που τότε εθεωρείτο αποκλειστικά κοινωνικό. Γνωρίζουμε ότι αυτή η εμπειρία επέτρεψε την προσχώρηση στη Δημοκρατία, επομένως και στην καθολική ψήφο των παλαιών φιλελευθέρων και την οριστική νίκη του ρεπουμπλικανικού πολιτικού συστήματος.

Αλλά οι μισοί ρεπουμπλικάνοι εξακολούθησαν να θεωρούν ότι το δίδυμο ελευθερία-ισότητα ήταν συστατικό στοιχείο της ρεπουμπλικάνικης παράδοσης: ήταν αυτοί οι ριζοσπαστικοί που συνέχιζαν να διακηρύσσουν τη μοναδικότητα του «επαναστατικού μπλόκ». Δεν ήταν, βέβαια, χωρίς πολιτικάντικη υστεροβουλία, που υιοθέτησαν το 1901 τον τίτλο ριζοσπάστες-σοσιαλιστές για

να απαντήσουν έτσι στην άνοδο του σοσιαλισμού. Αλλά εάν μπόρεσαν να το κάνουν χωρίς να τρομάξουν τους ψηφοφόρους τους, λαϊκούς βεβαίως, αλλά ουδόλως σοσιαλιστές, αυτό οφείλεται στο ότι η γαλλική ρεπουμπλικάνικη παράδοση δεν είχε θέσει όρια καθαρά ανάμεσα στη δημοκρατία (Republique) και στο σοσιαλισμό.

Από την πλευρά του, ο γαλλικός σοσιαλισμός, υπήρξε πλειοψηφικά υπέρ του Jean Jaurès δηλ. υπέρ της αλληλεπίδρασης σοσιαλισμού και δημοκρατίας (République), σε αντίθεση με τις μαρξιστικές ή αναρχικές μειοψηφίες που διακήρυσσαν αντίθετα τη ρήξη με τις ρεπουμπλικανικές «αυταπάτες». Ο γαλλικός σοσιαλισμός, δεν υστέρησε ποτέ σε «ρεπουμπλικανική πειθαρχία», δυνάμει της οποίας ενώνεται με την κεντρο-αριστερά στο δεύτερο γύρο κάθε ψηφοφορίας. Είναι αυτό το μείγμα σοσιαλισμού-δημοκρατίας (République), που δίνει ταυτότητα στη γαλλική αριστερά και εξηγεί γιατί αυτοτιτλοφορείται ως η μόνη νομιμοποιημένη κληρονόμος της Επανάστασης.

Είμαι, λοιπόν, σύμφωνα με τον Francois Furet όταν διαπιστώνει «την τυραννία της Επανάστασης πάνω στα πνεύματα των Γάλλων του 19ου αιώνα». Αλλά δε συμφωνώ μαζί του όταν ερμηνεύει την τυραννία αυτή ως ένα φραγμό της ιστορίας: «οι συνθήκες της πολιτικής ζωής στη Γαλλία τον περασμένο αιώνα ήταν τέτοιες που, για την κοινή γνώμη, η Επανάσταση δεν ήταν πλέον αντικείμενο της Ιστορίας, αλλά σύγχρονο πολιτικό θέμα: εχθροί και κληρονόμοι θεωρούσαν την επανάσταση ανολοκλήρωτη. Είτε, οι μεν, επειδή ήλπιζαν να την εξαλείψουν, είτε οι δε, επειδή ήλπιζαν να την οδηγήσουν επιτέλους στο στόχο της».

Η διαμόρφωση αυτή της πολιτικής ζωής στη Γαλλία επανεμφανίστηκε στη δεκαετία του '30. Αν ο Γαλλικός φασισμός, όπως οι άλλοι, αξίωνε την καταστροφή του υπάρχοντος καθεστώτος, αυτό βρήκε την καταγωγή του όχι σε επεισόδια πρόσφατα, όπως η Δημοκρατία της Weimar (Βαϊμάρης) ή πολύ πιο πρόσφατα, όπως η ισπανική Δημοκρατία, αλλά σε γεγονός παλαιό ηλικίας 150 χρόνων, στην Επανάσταση του 1789. Πολύ

φυσικά ο Γαλλικός φασισμός ξαναβρήκε, λοιπόν, τους τόνους της νομιμοποίησης του προηγούμενου αιώνα, και πολύ φυσικά επίσης οι ρεπουμπλικάνοι άναψαν και πάλι τη φλόγα του παλαιού τους αιωνόβιου αγώνα. Πρέπει να θυμηθούμε ότι η Εθνική Επανάσταση του Vichy αξίωσε να γίνει ο αντίποδας του 1789.

Μόλις μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η ρεπουμπλικάνικη φόρμα της κυβέρνησης και οι αρχές του 1789 δεν αμφισβητήθηκαν πλέον παρά από κάποιες μειονότητες που ελάχιστα επηρεάζουν την κοινή γνώμη από τότε η Γαλλική Επανάσταση έγινε πράγματι ένα αντικείμενο της Ιστορίας. Αν η επέτειος των 200 χρόνων ξύπνησε χωρίς αμφιβολία μια κάποια ευαισθησία στη γαλλική κοινή γνώμη, αυτό συμβαίνει λιγότερο σχετικά με μια Επανάσταση που εκλαμβάνεται ως υπόθεση πολιτική και περισσότερο σε σχέση με τις επαναστατικές αξίες που έχουν παγκόσμια απήχηση. Η μνήμη των 100 χρόνων καταξίωσε τη Δημοκρατία (République), αυτή των 200 χρόνων, τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Αν επιχειρήσουμε μια ευρωπαϊκή σύγκριση, φαίνεται καθαρά ότι πουθενά αλλού, εκτός ίσως από την Απελευθέρωση στην Ιταλία, μια στιγμή του εθνικού παρελθόντος δεν επέζησε τόσο σε σύγχρονα σχήματα. Είναι τόσο περισσότερο εκπληκτικό αν σκεφθούμε ότι τα κράτη-έθνη προσπάθησαν να απαλείψουν τη μνήμη των μεγάλων διχασμών. Δε μνημονεύουν στη Γερμανία τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και στην Ισπανία το Λαϊκό Μέτωπο του 1936 εξ αιτίας του τέλους που είχαν. Αν οι ΗΠΑ εορτάζουν τη δική τους Επανάσταση συμβαίνει διότι αυτή υπήρξε αποδεκτή από όλους.

Όμως η Γαλλική Επανάσταση δεν είχε τη συγκατάθεση όλων, προκάλεσε βαθιά σχίσματα, η Γαλλία η ίδια το μνημονεύει, παίρνοντας βέβαια προφυλάξεις που τείνουν να υπογραμμίσουν αυτό που—σήμερα— αποτελεί κοινή παραδοχή, παρ' όλα αυτά όμως η μνήμη της δεν μπορεί να απομακρύνει την αναβίωση ορισμένων διχασμών. Παραδίδω σε σας, διότι πιστεύω ότι δεν είναι ξένα στο συνέδριό μας, τα πορίσματα από μία

πρόσφατη έρευνα της κοινής γνώμης για τους Γάλλους και την πολιτική προέκυψε λοιπόν ότι τα ίδια πρόσωπα εύχονται μια συμφωνία και συγχρόνως ότι προτιμούν μια ξεκάθαρη αντιπαράθεση.

Θα ήθελα πολύ πιο σύντομα να θίξω την άλλη «ιδιαιτερότητα», την ιδιαιτερότητα της ανάπτυξης του Γάλλου καπιταλιστή.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, έως τα «30 ένδοξα χρόνια 1945-1975», η Γαλλία γνώρισε μία εξέλιξη προς την εκβιομηχάνιση και τη γενίκευση των καπιταλιστικών δομών, αλλά όχι τη βιομηχανική επανάσταση που μπορούμε να εντοπίσουμε στην Αγγλία, στη Γερμανία και στις ΗΠΑ. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πρωταρχική συσσώρευση των συντελεστών της βιομηχανικής παραγωγής (εργατ. δύναμη και κεφάλαιο) εμποδίστηκε: η βιομηχανία έχασε τα έξωθεν κεφάλαια και η ευκαιρία να αυτοχρηματοδοτηθεί η εργατική δύναμη στη Γαλλία ήταν ακριβή τον 19ου αιώνα, επειδή ήταν σπάνια. Δεν υπάρχει επίσης αμφιβολία ότι υπάρχουν κάποιες σχέσεις μεταξύ αυτού του μοντέλου βιομηχανικής ανάπτυξης και της αντίστασης των αγροτικών δομών.

Μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, η αγροτική ιδιοκτησία και η αγροτική παραγωγή, αντί να συγκεντρώνεται, όπως ήταν ο κανόνας στις χώρες που βρίσκονταν σε πορεία εκβιομηχάνισης, αντίθετα απλώνονταν. Η ομαδική αγροτική έξοδος άγγιξε τους μισθωτούς αγρότες αλλά όχι και τους ιδιοκτήτες. Όχι ότι από την Επανάσταση προήλθε, όπως σκεφτόταν ο Marx, ένας τεμαχισμός της μεγάλης ιδιοκτησίας: στα 1848 ακόμη, το ήμισυ του γαλλικού εδάφους ανήκε στο 3% των ιδιοκτητών. Αλλά το έτερον ήμισυ ανήκε σε αμέτρητους μικροιδιοκτήτες που συσσωρεύαν επίμονα τις οικονομίες τους με την ελπίδα να αγοράσουν ένα μικρό κομμάτι γης, κάτι που κατόρθωναν να κάνουν στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, αφού οι μεγαλογαιοκτήμονες παραιτούνταν από περιοχές από τις οποίες η γαιοπρόσδοος έπεφτε σημαντικά.

Αυτές οι οικονομίες πολύ μικρές για τον καθένα, σημαντικές στην κλίμακα όλων των χωρικών, δεν απομυζήθηκαν από τους φόρους ή από τον πληθωρισμό υπέρ της βιομηχανίας, όπως υπαγόρευε ο κανόνας σ' όλες τις άλλες χώρες. Οι κυβερνήσεις, όλες οι κυβερνήσεις, προστάτευσαν τους αγροτικούς πληθυσμούς: η επικράτηση του έμμεσου φόρου επέτρεψε στον αγροτικό φόρο να μετριάζεται συνέχεια, και ο προστατευτισμός εξασφάλιζε υψηλές αγροτικές τιμές.

Ρεπουμπλικάνοι και συντηρητικοί εκθειάζαν και οι μιν και οι δε τη μικρή οικογενειακή γαιοκτησία, βάση για τους πρώτους της ισοπεδωτικής δημοκρατίας, για τους δεύτερους, της πατριαρχικής κοινωνίας. Το πρώιμο της καθολικής ψήφου στα 1848—έκανε τους αγροτικούς πληθυσμούς—έτσι όπως ήταν καθηλωμένοι—τη μεγάλη πλειοψηφία του εκλογικού σώματος, Ποιό κόμμα θα έκανε την τρέλλα να πάρει μέτρα τα οποία. θά τους δυσαρεστούσαν, θα τους έριχναν προς τον αντίπαλο; Έτσι ένας φαύλος, ή ένας ενάρετος κύκλος άρχισε να κυλά διαιώνίζοντας το γαλλικό αγροτικό μοντέλο.

Οπωσδήποτε μπορούμε να αποδώσουμε κάποια ευθύνη στην Επανάσταση για την πραγματοποίηση αυτού του μοντέλου. Κατά ένα μέρος, η αγροτιά συμμετείχε στην Επανάσταση, σχετικά αδιάφορη παρά το θρύλο των Ρεπουμπλικάνων για τους πολιτικούς και θεσμικούς στόχους των ανθρώπων των πόλεων, αλλά με τους δικούς της αντιφειδαρχικούς σκοπούς σ' αυτό το πεδίο, κέρδισε καθ' ολοκληρίαν—και με το δικό της σκοπό της πρόσβασης στην ιδιοκτησία ή στην επέκταση της ήδη υπάρχουσας. Σε τούτο το πεδίο είχε λίγα κερδίσει για το άμεσο μέλλον αλλά αρκετά για να υπάρχει η ελπίδα για το μακρινότερο μέλλον.

Από την άλλη πλευρά, είχε ήδη (η αγροτιά) διαμορφώσει το στόχο του παιχνιδιού για τις μεγάλες πολιτικές δυνάμεις, όχι με τη διαμεσολάβηση της καθολικής ψήφου αλλά μέσω της συγκατάθεσης ή της άρνησης στη στρατιωτική θητεία καθώς και στον εφοδιασμό των εμπορευμάτων. 50 χρόνια αργότερα η

καθολική ψήφος θα φανερώσει αυτό που ήδη υπήρχε και πιο πριν: το μοίρασμα της αγροτικής Γαλλίας σε ένα ρεπουμπλικάνικο κομμάτι και ένα μοναρχικό κομμάτι, κάθε ένα πολύτιμο στις πολιτικές πρωτοπορείες.

Μόλις έθιξα το πρώιμο της καθολικής ψήφου στη Γαλλία. Αν η πρακτική της υπήρξε προβληματική στην Επανάσταση μεταξύ του 1793 και 1804, η αφοσίωση στην αρχή που τη διέπει συνέχισε να μεγαλώνει στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, και πιο συγκεκριμένα διότι ακριβώς αυτή η αρχή είχε εγκαταλειφθεί. Κανένας όμως πια δεν τολμούσε να αντιταχθεί στα 1848, εκτός από κάποιους φιλελεύθερους δογματικούς που εξαφανίστηκαν από την πολιτική σκηνή (το παράδειγμα του Guizot είναι πασίγνωστο: αυτός ο συντηρητικός φιλελεύθερος επέμενε στα 1848 να εναντιώνεται στην καθολική ψήφο. Όταν παρουσιάστηκε στις εκλογές, δεν απέσπασε περισσότερους ψήφους απ' αυτούς που αποσπούσε παλαιότερα· ενώ οι νομιμοποιητικοί αντίθετοι (legitimistes) κατά βάθος σε κάθε είδος ψήφου, απέσπασαν τεράστιες πλειοψηφίες διότι είχαν την ευφροσύνη να μη φέρουν εμπόδια στον αχαλίνωτο ενθουσιασμό για το ζήτημα της καθολικής ψήφου).

Πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι, ακόμη και στη διάρκεια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας όπου η καθολική ψήφος ελεγχόταν από την κυβέρνηση, η συμμετοχή ενός λαού με ισοπεδωτικές βλέψεις συχνά διηγείρε το φθόνο ενάντια στους «πλούσιους». Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να απομακρυνθούν από τη συμμετοχή στην πολιτική εξουσία οι πιο γνωστοί κάτοχοι της οικονομικής δύναμης. Όλα ανεξαιρέτως τα κόμματα, γνωρίζοντας το πνεύμα που επικρατούσε, διάλεξαν τους υποψηφίους τους μεταξύ των διανοούμενων της αστικής τάξης και όχι από τους αστούς των επιχειρήσεων και των μεγάλων ιδιοκτησιών. Έτσι ακολουθεί μια αποσύνδεση ανάμεσα στην πολιτική τάξη της Γαλλίας και τα ανώτερα οικονομικά στρώματα, φαινόμενο πραγματικά μοναδικό· αυτό συνέβαλε, στο να υπερισχύει στις πολιτικές συζητήσεις η ιδεολογικοποίηση.

Δε θέλω, όμως, να εστιάσω στη Γαλλία ένα συμπόσιο για τη Γαλλική Επανάσταση και την Ευρώπη, αλλά θα ήταν ενδιαφέρον να συζητούσαμε για λίγο για την ακτινοβολία ή όχι, την, επίδραση ή όχι, την απόρριψη, ή όχι από την Ευρώπη αυτού του Γαλλικού μοντέλου, —πολιτικού, κοινωνικού, ιδεολογικού οικονομικού— μοντέλο που οφείλει, χωρίς αμφιβολία, πολλά στην Επανάσταση.